

Konstantino Sirvydo žodynų ir *Punktų sakymų* leksikos sąsajos

VIRGINIJA VASILIAUSKIENĖ

El. paštas wwirginija@gmail.com

Šiame straipsnyje siekiama atskleisti, koku mastu ir kokio tipo *Punktų sakymų* leksika buvo užfiksuota K. Sirvydo 1620 ir 1642 metų žodynuose. Tyrimui naudotasi K. Pakalkos parengtomis žodynų rodyklėmis, žodynų perrašais, konkordancijomis ir PS morfologiškai anotuotu indeksu. Tyrimo imtis: L ir S raide prasidedantys žodynų ir PS žodžiai. Pagal šiuolaikinius leksikografijos darbų naujumo kriterijus K. Sirvydas laikytinas dviejų skirtingų žodynų autoriumi. Jo žodynuose užfiksuota apie trečdalis PS leksikos. PS citatų žodžius susiejus su vertimo šaltiniais, K. Sirvydo leksikografinį palikimą galima papildyti PS leksika. PS dubletų vienas iš žodžių paprastai yra užfiksuotas K. Sirvydo žodynuose. Didelė dalis į žodynus nepatekusios PS leksikos išsiskiria ekspresyvumu ir neigiama konotacija. PS II nuo PS I skiriasi senesniu kalbos elementų sluoksniu ir dažniau vartojamais skoliniais.

Raktažodžiai: Biblija, intertekstas, kritinis leidimas, leksika, K. Sirvydas, vertimo šaltinis, Vulgata, žodynas

IVADAS

1620-ieji laikomi pirmojo Konstantino Sirvydo spausdinto veikalų – trijų kalbų žodyno *Promptarium dictionum Polonicarum Latinarum et Lituanicarum* – apytikre pasirodymo data.

Pirmosiomis spausdintomis pasaulietinio turinio knygomis įvardijami K. Sirvydo žodynai, skirti Vilniaus akademijos studentų reikmėms, padarė didžiulę įtaką lietuvių leksikografijai ir kitoms kultūrinio gyvenimo sritims. Žodynais yra naudojęsi XVIII–XIX a. Rytų Prūsijos lietuviškų žodynų rengėjai Pilypas Ruigys, Kristijonas Gotlybas Milkus, Georgas Heinrichas Ferdinandas Neselmanas, Fridrichas Kuršaitis ir kt. [13, 26, 49–74; 15], XIX a. lietuvių kalbinio ir kultūrinio atgimimo veikėjai Simonas Daukantas, Motiejus Valančius, Laurynas Ivinskis ir kt. [5, 154; 17, 83–89; 16, 11–15]. K. Sirvydu rėmėsi Antanas Baranauskas, versdamas Bibliją į lietuvių kalbą [19, 144–156].

Prabėgus keturiems šimtmečiams nuo pirmojo K. Sirvydo žodyno pasirodymo datos, mokslinėje literatūroje ir bibliografiniuose leidiniuose vis dar pateikiamos kontroversiškos nuomonės apie jo parengtų žodynų ir jų perleidimų skaičių. Šiame straipsnyje iš pradžių bus susitelkta į svarbiausius faktus ir pamėginta sudėlioti argumentus dėl K. Sirvydo žodynų datavimo, skaičiaus, perleidimų ir mokslinio jų ištyrimo būklės.

Naujausi *Punktų sakymų* (PS) teksto tyrimai rodo, kad šios homilijų santraukų knygos, kaip ir žodynai, laikytinos trikalbiu K. Sirvydo darbu. Sugretinus dalį PS biblinės ir

K. Sirvydo 1620 ir 1642 metų žodynų leksikos pastebėta paralelių tarp PS ir 1620 metų žodyno [22; 17, 105, 148].

Iki šiol nėra parengta visą K. Sirvydo rašytinį palikimą susiejiančių ir apibendrinančių darbų: nenustatyta jo žodynų ir PS galimo poveikio kryptis, nepalyginti jo kalbos paminklų fonetikos, ortografijos, morfologinių formų raiškos, frazeologijos, semantikos panašumai ir skirtumai, neparengtas visus jo raštus apimantis žodynas.

Pagrindinis šio straipsnio tikslas – pasitelkus Kazio Pakalkos 1620 ir 1642 metų K. Sirvydo žodynų fotografuotinius leidimus ir rodykles, Lietuvių kalbos instituto senųjų raštų duomenų bazėje publikuotus žodynų perrašus ir konkordancijas ir šio straipsnio autorės parengtą PS morfologiškai anotuotą indeksą (SPI) (1), – atskleisti, kokia apimtimi ir kokio pobūdžio ir raiškos PS leksika atsispindėjo 1620 ir 1642 metų K. Sirvydo žodynuose.

Pirminiam PS ir žodynų leksikos sugretinimui buvo atsitiktinai pasirinkti visi PS tekste ir 1620 ir 1642 metų žodynuose užfiksuoti L ir S raidėmis prasidedantys žodžiai.

Straipsnyje taikyti tyrimo metodai: aprašomasis, analitinis, istorinis gretinamasis ir intertekstualumo.

1. K. SIRVYDO ŽODYNAI: ŽODYNŲ SKAIČIUS, DATAVIMAS, TYRIMO BŪKLĖ

1.1. Maždaug prieš 400 metų išėjusio Konstantino Sirvydo žodyno vienintelis išlikęs defektinis egzempliorius saugomas Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve. Šis žodynas yra be pradžios ir pabaigos lapų (prasideda žodžiu *cechuię*, o baigiasi *znam co*; jam taip pat trūksta 66 lapo). Neišlikus antraštiniam lapui, tiksliai nežinome nei šio žodyno pavadinimo, nei išleidimo metų, nei kitos svarbios bibliografinės informacijos. Apytikrė žodyno išleidimo data buvo nustatyta Antano Balašaičio ir Kazio Pakalkos, pasiremiant popieriaus vandenženkliais. Jų tyrimas parodė, kad šis žodynas turėjo būti išspausdintas iki 1620 metų [1, 171–175; 7, 131–142]. Manoma, kad būtent šio žodyno pavadinimas *Promptarium dictionum Polonicarum Latinarum et Lituanicarum* užfiksuotas kultūrologės Ingės Lukšaitės surastame Saliamono Risinskio 1625 metų turėtų knygų sąrašė. I. Lukšaitės atradimas neprieštaruoja vandenženklių tyrimais nustatyta apytikrei žodyno išspausdinimo datai ir kartu neleidžia jo pasirodymo laiko nukelti už 1625 metų ribos [6, 126–132].

Vėlesni 1631 (nė vienas egzempliorius neišlikęs), 1642, 1667 ir 1713 metų išspausdinti *Dictionarium trium linguarum* nuo *Promptarium* skiriasi ne vien pavadinimu, bet ir savo apimtimi bei lenkų ir lotynų kalbų žodžių registro šaltiniu. Juos perleidžiant buvo padarytos daugiausia tik redakcinio pobūdžio korekcijos. Neišlikęs 1631 metų žodyno leidimas savo registru, metodika ir apimtimi turėjo beveik nesiskirti nuo vėlesniųjų žodynų. Šiuo žodynu buvo pasiremta Kristijono Mencelio 1682 metų daugiakalbiame botanikos žodyne. Išstudijavę čia pateiktus lietuviškus žodžius, Pietro Umberto Dini ir Giedrius Subačius daro išvadą, kad dauguma iš 1631 m. žodyno K. Mencelio pacituotų žodžių sutampa su 1642 metų žodyno žodžiais [3, 11–32].

Visi čia išsakyti argumentai rodytų, kad K. Sirvydas yra parengęs ne vieną penkis kartus perspausdintą žodyną, bet yra dviejų skirtingų žodynų autorius. Antrojo jo žodyno yra žinomi keturi leidimai. Visiškai neatmestina ir tikimybė, kad tarp 1625–1629 metų galėjo būti išspausdintas dar vienas, pirmasis, antrojo K. Sirvydo žodyno leidimas [15].

(1) Konstantinas Sirvydas, Punktai sakymų (1629–1644). Morfologiškai anotuotas lietuviškų žodžių indeksas. Internetinis leidinys, parengė Virginija Vasiliauskienė, programavo Vytautas Zinkevičius. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021. Prieiga per internetą: <http://seniejirastai.lki.lt>.

1.2. Didžiausi nuopelnai tiriant K. Sirvydo žodyninį palikimą priklauso K. Pakalkai: 1) parengusiam ir išleidusiam pirmojo (1620) [10] ir 1642 metų žodyno [8] fotografuotinius leidimus su pridėtais įvadiniais straipsniais ir lietuviškų žodžių rodyklėmis; 2) nustatęs, kad pirmojo K. Sirvydo žodyno lenkiškų ir lietuviškų žodžių registras buvo paimtas iš Nikolajaus Folkmaro [24] *Dictionarium Quatuor Linguarum* trečiojo leidimo, o visų vėlesniųjų – iš Gžegožo Knapskio [2] *Thesaurus Polono-Latino-Graecus* [9, 19–21; 20, 210; 21, 143–154]; 3) pasiremiant popieriaus vandenženkliais, įrodžiusiam anksčiau apytikrę pirmojo K. Sirvydo žodyno pasirodymo datą [7, 131–142; 1, 171–175]; 4) suregistravusiam ir aprašiusiam 1642, 1667 ir 1713 metų žodynų leidimų skirtumus ir priėjusiam išvadą, kad jie skiriasi tik redakcinio pobūdžio pataisymais ir papildymais [9, 33–42].

Kruopščiai sulyginęs pirmojo ir 1642 metų žodynų leksiką, K. Pakalka taip pat konstatavo, kad pirmajame žodyne yra 8 260 žodyninių straipsnių, o lietuviškų žodžių ten yra kiek mažiau (apie 5 700), nes neretai lenkų ir lotynų kalbų žodžiai verčiami tais pačiais atitikmenimis, taip pat į žodyną įdėta nurodomųjų straipsnių. Tų pačių žodžių 1620 ir 1642 metų žodynuose daugiau kaip 4 000, tačiau pirmajame žodyne buvo užfiksuota per 2 000 žodžių, nepakartotų 1642 metų ir vėlesniuose žodynų leidimuose [9, 27; 11, 19].

Lietuvių istorinės leksikografijos darbuose egzistuoja nemažai painiavos įvardijant ir skiriant K. Sirvydo žodynus ir jų perleidimus:

1. K. Pakalka fotografuotinį 1642 metų žodyno leidimą pavadino *Pirmuoju lietuvių kalbos žodynu* [8], o 1620 metų žodyno fotografuotinį leidimą – *Senuoju lietuvių kalbos žodynu* [10].

2. Pasak Vinco Urbučio, maišalynė yra atsiradusi ir dėl K. Pakalkos nusistatymo ir toliau laikytis mokslo darbuose ir vadovėliuose užfiksuoto pasenusio ankstesnio tradicinio įsitikinimo, kad K. Sirvydas buvo tik vieno *Dictionarium trium linguarum*, išleisto penkiais leidimais, autorius [20, 210; 21, 143–154], nors, kaip jau buvo minėta, pats yra nustatęs, kad *Promptarium* ir *Dictionarium* parengti iš skirtingų registrų, todėl turi būti laikomi dviem skirtingais žodynais.

3. 1642, 1667 ir 1713 metais išspausdintų K. Sirvydo žodynų antraštiniuose lapuose šie žodynai įvardyti kaip trečiasis, ketvirtasis ir penktasis leidimai (atitinkamai *Tertia editio recognita & aucta*; *Quarta editio recognita & aucta*; *Quinta editio recognita & aucta*). Pasiremiant vėlesniųjų žodynų antraštiniuose lapuose nurodyta informacija, du žinomi ankstesnieji žodynai (~1620 ir 1631 metų) bibliografiniuose aprašuose laikomi pirmuoju ir antruoju leidimais.

1.3. Perkirsti šį K. Sirvydo žodynų pavadinimų, jų skaičiaus ir perleidimų mazgą labiausiai galėtų padėti surastas 1631 m. išleistas žodynas ar pilnesnis, su antraštiniu lapu, apie 1620 m. išspausdinto žodyno egzempliorius.

Jėzuitų, atsakingų už katalikiškos religinės literatūros rengimą ir Dievo Žodžio platiniimą tautinėmis kalbomis, knygose ne visada nurodyta net autoriaus ar vertėjo pavardė, pavyzdžiui, Jonui Jaknavičiui priskiriamose *Ewangelię Polskie y Litewskie* (JE). Jėzuitų ordino nariai laikydavosi kuklumo įžadų, o jų leidiniai daugiausia būdavo kolektyvinio darbo rezultatas. Perleisti jau vieną kartą jėzuitų provinciole aprobuotą leidinį buvo nepalyginamai lengviau, nei aprobuoti ir išspausdinti visiškai naują.

Kitas antrojo K. Sirvydo žodyno lenkiškų ir lotyniškų žodžių registras, pakitusi jo rengimo metodika, lietuviškoji dalis ir apimtis – t. y. šiuolaikiniai leksikografinių darbų naujumo kriterijai – nepersvėrė anuomet svarbesniu laikyto veiksnio, kad abu žodynai parengti

to paties autoriaus ir apima tas pačias tris kalbas, kitais žodžiais tariant, akcentuojamo jų tęstinumo.

2. K. SIRVYDO ŽODYNŲ IR PUNKTŲ SAKYMŲ TRIKALBIŠKUMAS

2.1. Lietuvių, lenkų ir lotynų kalbų apimtis ir svarba *Punktuose sakymų*. 1629 ir 1644 metais išspausdinti K. Sirvydo *Punktai sakymų* (PS I ir PS II), kaip ir jo žodynai, apima tas pačias tris – lietuvių, lenkų ir lotynų – kalbas, tačiau visai kita kalbamojo veikalo paskirtis ir pobūdis nulėmė ir kitokį jame vartojamų kalbų išsidėstymą jų svarbumo skalėje bei tų kalbų apimtį [22, 148; 23, 320]. PS originalo kalba yra lietuvių kalba, lenkų kalba turi versutinio teksto kalbos statusą, o lotynų kalba parašytos įvairios trumpos pastabos yra nukeltos į paraštes (marginalijas). Paraleliai atskirose puslapio skiltyse pateikiamas lietuviškas ir lenkiškas homilijų santraukų tekstas yra panašios apimties. Marginalijose lotynų kalba surašyti pamokslų santraukų (punktų) ir jų dalių (papunkčių) pavadinimai bei svarbiausios homilijų tezės ir iš Vulgatos, rečiau iš kitų cituojamų šaltinių, paimtos citatos ar jų fragmentai. Lotyniški marginaliniai elementai vienodu ryšiu susieti tiek su lietuvišku, tiek su lenkišku tekstais ir tritekstėje homilijų struktūroje atlieka pagalbinį vaidmenį. Kritiniame PS leidime atskleistas homilijų santraukų intertekstualumas išplečia lotynų kalbos vaidmens PS ribas ir kartu lietuviško ir lenkiško teksto fragmentų lyginimo su lotynų kalba per K. Sirvydo naudotus lotyniškus šaltinius galimybes. Maždaug ketvirtadalį homilijų teksto sudaro biblinės ir kitokios citatos. Komentarams, argumentavimui taip pat pasitelkiamos biblinės parafrazės ir aliuzijos, citatų interpretacijose gausu biblinės frazeologijos [22, 179–188]. Atliktos tekstologinės analizės metu buvo nustatyta, kad PS biblinės citatos į lietuvių kalbą buvo pažodžiui (*ad verbum*) verstos iš lotyniškos Siksto ir Klemenso Vulgatos, o Bažnyčios Tėvų ir kitų autorių citatos ir parafrazės taip pat dažniausiai sietinos su lotyniškais šaltiniais [22, 170, 179; 23, 327–330]. Lenkiškų homilijų santraukų bibliinių citatų vertimai PS I yra pakoreguoti atsižvelgiant į Siksto ir Klemenso Vulgatos tekstą, o PS II dažniausiai sutampa su Jokūbo Wujeko Naujojo Testamento (W 1593) vertimu [12, 78].

2.2. *Punktų sakymų lietuviško ir lenkiško teksto ryšys.* Paties Sirvydo atliktam PS pirmosios knygos (1629) vertimui į lenkų kalbą būdingas pažodiškumas. Lietuviškas tekstas palyginti su lenkišku pilnesnis, labiau išplėta jo sinonimika, ryškesnės stilistinės priemonės. Antrosios PS knygos (1644) lietuviško teksto vertimas į lenkų kalbą priskiriamas Jonui Jaknavičiui [25, 267–268]. PS II lenkiškas tekstas yra labiau nutolęs nuo lietuviško, savarankiškesnis, vertime labiau paisoma prasmės ir lenkų kalbos gramatinės sistemos, o ne pažodinio atkartojimo, ne visur išlaikoma ta pati abiejų tekstų sintaksinė struktūra, apimtis, punktuacija.

3. K. SIRVYDO ŽODYNŲ IR PUNKTŲ SAKYMŲ LEKSIKOS SANTYKIS

3.1. L raide prasidedantys žodžiai. Iš 1620 metų K. Sirvydo žodyne pateiktų 173 lietuviškų žodžių PS pavartoti 63 (36 proc.). Į 1642 metų žodyną įtrauktas dar 31 į ankstesnįjį žodyną nepatekęs, bet PS vartotas žodis (apie L ir S raidėmis prasidedančių atskirų žodžių pavartojimų skaičių, vietą, rašybą, gramatines ypatybes, etc., žr. SPI):

PS I (13x): *laimėti, lankus, lėkimas, lempa, lepūnas, lesti, linai, liš* ‘be, išskyrus’, *litera, liudijimas, liudytojas, liuosai, lustas*.

PS II (9x): *lakstyti, laužymas, lėtai, liesinti, lygybė, ligonis, liktis^P (2), linksmai, lytėtis*.

(2) Pakelta didžiąja raide P pažymėti žodžiai, vartojami PS evangelijų ištraukose (perikopėse).

PS I ir PS II (9x): *lapas, lenktis, lėtybė, liautis, liežuvnykas, lilija, lotyniškai, lustelis, lūšybė (lūšybė)*.

Iš 1642 metų žodyne pateiktų 266 žodžių PS pavartoti 84 (32 proc.). Į šį, vėlesnįjį, žodyną nepateko 10 PS vartotų ir 1620 metų žodyne teiktų žodžių:

PS I (4x): *levyčia, lipti* 'patikti' (lipti prie širdies), *lyšnas, liuosybė*.

PS II (3x): *lengvybė, likti^p, lopinuotas*.

PS I ir PS II (3x): *latras, lygintis, loti*.

13 L raide prasidedančių PS žodžių neužfiksuota nei 1620, nei 1642 metų žodynuose:

PS I (5x): *laimingai, lipinėti* 'laipioti', *liudymas^p (3), liuterai, liuteronai*.

PS II (7x): *lakonia^p, liežuvingas, lipti* 'žengti, kopti', *liuciperas, lytėti, lobingas, lopsoti*.

PS I ir PS II (1x): *laimas* 'laimingas'.

3.2. S raide prasidedantys žodžiai. Iš 1620 metų K. Sirvydo žodyne pateiktų 553 žodžių PS pavartoti 207 (37 proc.). Į 1642 metų žodyną įtrauktas dar 81 į ankstesnįjį žodyną nepatekęs PS žodis:

PS I (36x): *saldžiai, samdyti, saviškis, sekioji, skaranda (skarandos), skėrys (skėriai), skyrimasis, smalsčius, smalstybė, smalstus, spąstai (spąstas), stiebas, styrynykas, stomuo (stomenis), storas, stoti, stovis, stropybė, suglaudimas, sugražinimas, sukietėti, sukietinti, sukramtymas, sulaukti, sumalti, supilti, suprastinai, susikulti, susiprasti, sutektė, sutemti, suvadinti, suvirinimas, suvystyti, svaigti, sverdėti*.

PS II (22x): *sekmė, senatorius, sėklius (seklius), syvas, skaudus, skraistė, skutiklis, spindulys, stebuklingai, stovėjimas, subukinti, sudraskyti, suguldyti, sukaitinti (sukaityti), sukalba* 'sąkalba', *sukrybė, sunerti, supančioti, suplėšyti, susirišti, sveikinimas, svirti*.

PS I ir PS II (23x): *sakramentas, sąvartas, savas, sėnys (sėnis), sergėtis, skalsus, skaudžiai, slaptėmis, sopulingas, sotinti, sotis, statymas, stiprai, suglausti, sukapoti, sukrauti, sukurti* 'įdegti (ugni)', *suma, supuvimas, surašyti, sutraukti, suvieninti, svietiškas*.

Iš 1642 metų žodyne pateiktų 994 žodžių, prasidedančių S raide, PS pavartoti 288 (29 proc.). Bet į šį žodyną nepateko 21 PS žodis, teiktas 1620 metų žodyne:

PS I (7x): *sambarios, slaptėms, smagurys, sudeginimas^p, sudulkinti, suprantingas, suspjau-dyti^p*.

PS II (8x): *skrudėlynas, sudaužyti, suguldinėti, sumaišyti, supūdyti, susiedas, susimušti, sužiedavimas*.

PS I ir PS II (6x): *sarmata, senybė, smakas, stótis (veiksmazodis), sugatavyti, susirinkti*.

134 žodžiai neužfiksuoti nei 1620, nei 1642 metų žodynuose:

PS I (65x): *sargybė, sekėtojas, senai, septyneli^p, sėtis (veiksmazodis), siera, silogizmas, sinagoga, siundytojas, skaitytis, skalsintis, sklidas^p, skreistė, slibinas, sliekas, smagarys (smagaris), smagurauti, smarktybė, smuklas, smulkintis (smulkytis), sniegai, sopulas* 'sopulys', *sotas* 'sotus', *spirgytis, statutas, stipriai, stiprintis^p, straigis, subudavoti, sudraugalauti, sudžiūti, sukaisti* 'sušilti', *sukakti, sukramtinėti, sukratyti, sukristi, sulesti^p, sumegzti, sumindyti, sumišimas^p, sūnystė, sunkumas^p, supirkti, surakinti, susidaužyti, susieidinėti^p, susikrauti, susilaužyti, susimylėtasis, susipančiuoti, susirinkinėti, susiskaityti, susitrynimas, susiversti, suvieninti, sutilpti, sutirpimas^p, sutvėrėjas, suvertimas, suvieninimas, sužieduoti, svarstymas, svetimaveidis, sviedkas, svietosokis* 'svietsekis'.

(3) Žodžiai *liudijimas* ir *liudymas^p, lopiniuotas* (PS I) ir *lopinuotas* (PS II), *skraistė* (PS II) ir *skreistė* (PS I), *smagurauti* (PS II) ir *smagurauti* (PS I) čia, kaip ir LKŽ, laikomi skirtingais leksiniais vienetais (žr. LKŽ ir SPI).

PS II (54x): *sakinti, senatvė, serafinas, sėsti^p, sielavartotis, sylytis, siūlytis, siuntinys* ‘pa-siuntinys’, *skaistus, skyriumi, skūstis* ‘skundas’, *slankstis, slapyti, smaguriauti, smalsčiauti, smarsa, smertelnas, sopulingystė, sosta, spanda, spjaudulys, stapterėti, stateris, stiprus, stora-rasta, struna (strūna), subadyti, subėginėti, subliužnyti, subtelnybė, subukinimas, sudera, sūdytis, sudraskymas, sudraudimas, sugrąžymas, sumieruoti, sūnas, suniukti, sunkalas, suplėšymas, surantyti, susiėmimas, susimylėti, susitekėti, susitremti^p, susivieninimas, susruvinti, sušilti, sutekti, sutirpinti, sužeisti, svečiameilė, svetimažemiškis.*

PS I ir PS II (15x): *sakytis, sau* (dalelytė), *sėstis, syla, siūlyti, skaudybė, skyrium, skorbas, skubiai, sukrimsti, susiderinti, susimylėjimas, susiminkštinti, sužieduotinis, sveičijimas.*

3.3. Ištirtas PS leksikos fragmentas rodo, kad K. Sirvydo žodynuose pateikiama maždaug trečdalis PS vartotos leksikos. Tiriant į 1642 metų žodyną įtrauktus 1620 metų žodyne neužfiksuotus PS žodžius ir iš 1620 metų žodyno į 1642 metų žodyną neperkeltus PS žodžius, statistiškai reikšmingų skirtumų tarp PS I ir PS II nepastebėta. Tačiau abiejuose žodynuose neužfiksuota PS leksika ryškiai pasidalija tarp PS I ir PS II. Čia bendri abiem homilijų santraukų knygoms tik apie penktadalis žodžių. Viena iš skirtingo žodyno priežasčių turėtų būti homilijų tematika, bet, kaip rodo SPI duomenys, PS I ir PS II skiriasi ir tarnybinių žodžių vartojimu, pvz., prielinksniai *ižg* ir *ižgi* vartojami tik PS II ir abiejų knygų perikopėse, jungtukas *kaipo*, išskyrus tris atvejus, taip pat aptinkamas tik PS II. Senesnio kalbos sluoksnio elementų užfiksuota PS II rašyboje, pvz., dažnas *ś* vartojimas minkštajam *s* žymėti [18, 200–201, 220] ir kitur.

Toliau straipsnyje bus išsamiau aptarti nagrinėjamo PS leksikos fragmento žodžiai, nepatekę į K. Sirvydo 1620 ir 1642 metų žodynus.

4. ŽODYNUOSE NEUŽFIKSUOTŲ PUNKTŲ SAKYMŲ ŽODŽIŲ SEMANTIKA, DARYBA, TARPTEKSTUALUMAS

4.1. Žodynuose neužfiksuoti L raidės intertekstų žodžiai. Į žodynus santykinai dažniau nepateko PS intertekstų (PS bibliinių ar autoriinių citatų) žodžiai. Iš 13 L raide prasidedančių PS žodžių, neužfiksuotų nei 1620, nei 1642 metų žodynuose, daugiau kaip trečdalis (38 proc.) pavartoti perikopėse ir homilijų santraukų bibliinėse citatose: būdvardis *laimas*, taip pat žodžiai *lipti* ‘žengti, kopti’ (1), *lobingas* (2), *liudymas* (3), *lakonia* (4):

(1) *Kuri estī toy kuri eyti aukštīn āba lipa iz girios gieriumis āpiptusdāma / pafiremus vnt mieloio fawo* PS II 100₂₈ (Gg 8,5); plg. BSV: *ascendit (ascendo).*

Ktoraz to iest / ktora wfstępuie z puśczey opływaiąca roskošāmi podpārby się miłego fwego. SD 1642: *Wfstępuie nā co / Ascēdo, scando. Vžžingiu* 489.

DP: *Nesfā priwākarawufis lipa ani kātno / ir ant’ małdōs nakwoia* 618₃₁.

Dviem alternatyviais būdais – veiksmožodiniu junginiu ir veiksmožodžiu (*eyti aukštīn āba lipa*) – lietuviškoje citatoje nusakomas veiksmas 1642 metų žodyne perteikiamas kitu lietuvišku žodžiu *užžengia*. To kito galimo lietuviško atitikmens paieškai K. Sirvydo žodynuose buvo pasitelkti vertimo šaltinio Vulgatos (žr. BSV) ir PS teksto lenkų kalba žodžiai *ascendit* ir *wfstępuie*. Veiksmožodis *lipti* vartotas Mikalojaus Daukšos postilėje.

(2) *Diewas kuris ira łobingas mielaširdīstey fāwo* PS II 215_{19–20} (Ef 2,4); plg. BSV: *dives Bog ktory iest bogāty w miłosierdziu.*

SD 1642: *Bogacz. Diues, opulentus. Turtingas / didziaturis / pafituris* 20.

SD 1620: *latifundia, peculium, turtas / pasitureimas / łobis* 21v II, 18.

DP: *Anfai būwo žmū łobingas / o βifai grinas elgeta* 270₄₄.

Pasiremiant Vulgatos *dives*, 1642 metų žodyne vietoj *lobingas* randame teikiamus tris kitus lietuviškus žodžius: *turtingas*, *didžiaturis*, *pasituris*, kurių semantikoje nebeatsispindi citatoje akcentuotas vidinio, dvasinio turtingumo aspektas (plg. šiuolaikiniame Biblijos vertime *apstus*) (Biblija 1999).

(3) *afierawok downanu, kuriu liepe Mayziešius vnt fwiečiimo (ludimo) iemus* PS I 234₉₋₁₀ (Mt 8,4); BSV: *testimonium*.

ofiary dar, ktory przykazal Moyzes na świadectwo im.

SD 1642: *fwiadectwo / Testimonium, testificatio, autoritas, Liudijmas.*

Žodis *Liudijmas* (su ligatūra *ij*) į K. Pakalkos rodyklę įtrauktas kaip *liudijimas*. PS perikopėje (Mt 8,4) užfiksuotas *liudymas* PS I 234₁₀, o homilijų tekstuose vartojamas *liudijimas* (*liudiimo* PS I 97₁₄; 156₁₆₋₁₇).

Toje pačioje evangelijos eilutėje (Mt 8,4) *Liudymas* taip pat vartojamas Mikalojaus Daukšos ir Baltramiejaus Vilento, o *Ewangielie Polskie y Litewskie* teikiami abu žodžiai: *šwiečiimo (ludimo)* JE 25.

(4) *Potam impile wundeni łakonioń, ir pradeio mařgot koias mokitiniu* PS II 173₄₋₅ (Jn 13,5); BSV: *pelvem (pelvis)*.

Potym nalał wody do miednice, y poczał vmywać nogi vczniom.

SD 1620: *miednicá / peluis, malluuium, pelluuium, łakońka* 79v II,7.

SD 1642: *Miednicá / Peluis, aqualis, pollubram, pelluuium. Łakoška / mařgotuwe / řbrařtuwe [prařtuwe]* 170.

K. Sirvydo žodynuose neužfiksuota *lakonia* aptinkama visose svarbiausiose to meto katalikiškų evangelijų tekstų publikacijose – DP ir PS perikopėse, *Ewangielie polskie y litewskie*. Šis žodis vartojamas Didįji ketvirtadienį skaitomoje Evangelijos pagal Joną (žr. Jn 13,5) ištraukoje. Pamokslų tekste M. Daukša vartoja kitą žodį – *praustuvė* (žr. 251₂₁; 573₂; etc.). O labiausiai nuo likusio PS teksto savo kalbos ypatybėmis nutolusiuose PS II fragmentuose (žr. p. 145–205) ši realija pavadinta dar kitu į K. Sirvydo žodynus nepatekusiu žodžiu – *varinė*:

Pats řau wundeni ľeio warinen / pats del kuriogi wieno mayne / praufe / řľuofte / bućiawo koias iu PS II 183₁₈₋₂₁.

Sam wodę řobie do miednice nálewał: řam iq dla kázdego odmieniał / omywał / oćierał / całował nogi ich.

4.2. Vertimo šaltinių ir registų svarba nustatant žodžio gramatinės charakteristikas: veiksmoždžio *lašo* tranzityvumas. Citatos iš *Giesmių giesmės* vertime *lašo* gali būti suvokiamas ir kaip tranzityvinis, ir kaip intranzityvinis veiksmoždis (*lašėti* ar *lašinti, lašyti*): *lašo mirą* (acc.) ar *lašo (laša) mirą* (instr.). Nustatyti šio veiksmoždžio tranzityvumą padėjo vertimo šaltiniai ir registrai: Vulgata, aptariaimi K. Sirvydo žodynai, K. Pakalkos rodyklė, taip pat citatos vertimas į lenkų kalbą ir to vertimo šaltiniai: *Rankos mano lašo mirą*:

Runkos mano lašo myrrhu PS I 225₂₄₋₂₅ (Gg 5,5); BSV: *stillaverunt (stillo)*.

Řeće moie kapały myrrhą.

SD 1620: *kapam / fillo. lařsu* 51r II,6.

SD 1642: *Kářam kroplámi. Stillo, instillo, řillam demitto, guttam instillo lařsu / řľáku* 95. Pakalka, 1979a: *lašėti: lařsu* 1,51; 3,95; *laša* 3,96(2), 107,396; *lařsus* 3,132. 737.

Be jau aptartų atvejų, į K. Sirvydo žodynus neįtraukti ekspresyviajai leksikai priskirtini žodžiai *liežuvingas*, *lopsoti* ir iš dalies tokiais laikytini *lytėti*, *lipinėti*, taip pat nelietuviškos kilmės žodžiai *liuterai*, *liuteronai*, *liuciperas*.

Aptarti atvejai rodo, kad kiti lietuviškų žodžių atitikmenys arba sinonimai žodynuose neužfiksuotiems PS žodžiams gali būti atrandami pasitelkus Vulgatą ir PS vertimą į lenkų

kalbą, jei jie pavartoti Biblijos tekstuose – perikopėse ir citatose. Kai tokie žodžiai pavartoti perikopėse, juos galima susieti su atitinkamais B. Vileto (VEE), M. Daukšos (DP), *Ewangelie Polskie y Litewskie* (JE) evangelijų tekstų vertimais. Žodį *lakonia* susieję su K. Sirvydo žodynais ir Jn 13,5 vertimu į lietuvių ir lenkų kalbas atrandame dar 4 žodžius šiai realijai (praustuvui) nusakyti: *lakonka, mazgotuvė, praustuvė, varinė*. K. Sirvydo žodynai ir PS perikopijų ir citatų vertimo šaltiniai taip pat padeda patikslinti PS žodžių gramatinės charakteristikas (*lašo* atvejis).

4.3. Žodynuose neužfiksuotų S raidės žodžių semantika ir kilmė. K. Sirvydo žodynuose neužfiksuoti S raide prasidedantys PS žodžiai dažnai yra (1) stilistiškai konotuoti, išsiskiria ekspresyvumu, perkeltinėmis reikšmėmis arba priklauso (2) skolintinės leksikos grupei:

(1) PS I: *smagarys, smagurauti, smuklas, spirgytis, stiprintis, sukaisti, sukramtinėti, sukraityti, sukristi, sumindyti, sumišimas, surakinti, susipančiuoti, susiskaityti, svetimaveidis*.

PS II: *smalsčiauti, smarsa, spjauldulys, stapterėti, subėginėti, subukinimas, sudraskymas, suniukti, surantyti, susitekėti, susitremti, susrUVinti*.

PS I ir PS II: *skaudybė, sukrimsti, susiminkštinti*.

(2) PS I: *siera, silogizmas, sinagoga, statutas, subudavoti, susimylėtasis, sviedkas, svietskis*.

PS II: *serafinas, sulytis, smertelnas, storasta, stateris, struna, subliužnyti, sūdytis, susimylėti*.

PS I ir PS II: *syla, skorbas, susimylėjimas, viečijimas*.

Vertinant ankstesnio laikotarpio atskirai paimtų leksikos vienetų ekspresyvumą ir jų stilistinį neutralumą sunku išvengti subjektyvumo dėl galimai kalbos raidos procese galėjusios pakisti žodžių semantikos. Tokiu atveju labai svarbu pasiremti kontekstiniu ekspresyvumu (žr. toliau cituojamuose pavyzdžiuose *spirgysis, spjauldulių, subukinimo*):

ežieran pragaro imeta / kuriami ne wunduo / bet lepfnos ira negifuncios tuoje prakieyktoš žuwis tos špirgijis / degs / plaukis vmžinai PS I 371^{18–23}.

Nes ne regieios weyda{s} vnt io ešfus žmogaus / del biauriu spiaudulu / del bayšaus io subukinimo ir fukulimo PS II 220^{25–28}.

Keturi S raide prasidedantys PS žodžiai: *sekėtojas, smarktybė, sopulingystė, subtelnybė*, neįtraukti į *Lietuvių kalbos žodyną* (LKŽ).

Didelė dalis į K. Sirvydo žodynus nepatekusių PS leksikos išsiskiria neigiama konotacija, ypač tai būdinga PS II. Skolinių, neįtrauktų į žodynus, skaičius PS I ir PS II panašus, bet PS II vartojama daugiau slavizmų. Pusė PS I skolinių kildinami iš klasikinių kalbų: *siera, silogizmas, sinagoga, statutas*. SPI taip pat rodo gausesnį slavizmų kiekį PS II, pvz., *žyvatas* PS II pavartotas 17 kartų, (PS I – 3 kartus), o *gyvenimas* – 15 kartų (PS I – 34 kartus). K. Sirvydo žodynuose *žyvato* nėra.

4.4. Žodynuose neužfiksuotų S raidės intertekstų žodžiai ir jų atitikmenys lotyniškuose ir lenkiškuose šaltiniuose. Iš 136 S raide prasidedančių PS žodžių, neužfiksuotų nei 1620, nei 1642 metų žodynuose, 43 pavartoti biblinėse citatose (8 iš jų perikopėse), 7 biblinėse parafrazėse, 3 biblinėse aliuzijose (apie 40 proc.). Šiuos žodžius galima susieti su jų lotyniškais atitikmenimis Vulgatoje (BSV) ir Jokūbo Wujeko Naujojo Testamento (NTW) ir Biblijos vertimais (BW) į lenkų kalbą, šitaip papildant K. Sirvydo trikalbį žodyninį palikimą PS leksikos medžiaga (žr. lentelę).

Į lentelę neįtraukti K. Sirvydo žodynuose neužfiksuoti PS perikopijų žodžiai: *septyneli, sėsti, skyrium, sklīdinas, stiprintis, sumišimas, sunkumas, susieidinėti*. Visi šie žodžiai yra vartojami ankstesniuose evangelijų ištraukų vertimuose į lietuvių kalbą, yra žinomi jų vertimo šaltiniai. PS II perikopijų žodžio *susitremti* (*Nufigundi tad ir fufitriemi tikieios dwafiu*

Lentelė. Bibliinių citatų žodžiai PS ir jų atitikmenys BSV, BW ir NTW

PS lietuviško teksto biblinės citatos žodis	Atitikmuo Vulgatoje (BSV)	PS lenkiško teksto biblinės citatos žodis	Atitikmuo J. Wujeko vertimuose (BW; NTW)
fięguti II 247 ₈ (segutė, segutis)	tunicam Lk 6,29 (tunica)	fiukniewy II 247 ₆₋₇ (suknia)	fiukniewy NTW
fięfkis I 56 _{20, 23} ; Sedayfi I 23 ₂₃ (sėstis)	sede Jok 2,3; sedisti Ps 9,5 (sedeo)	śiedź I 56 _{22, 23} ; Vsiądłes I 23 ₂₄ (siedzieć, wsiadać)	śiedź; ząsiądłes BW
Nefifielawartokite II 175 ₁₉₋₂₀ (sielavartotis)	ne solliciti sitis Mt 6,25 (sollicitus)	Nie trońćie fię II 175 ₂₀ (troszczyć się)	nietrońćicie fię NTW
Siłas II 76 ₁₇ ; (fiqipriby ir) siłas I 343 ₂₇ (syła)	virtutes Sir 28,18; fortitudinem Iz 49,4 (virtus; fortitudo)	śily II 76 ₁₅ ; śilę I 343 ₂₆ (siła)	Śily; śilę BW
fkalsindamies I 44 ₁₈₋₁₉ (skalsintis)	abundantes 1 Kor 15,58 (abundans, abundo)	Obfituiąc I 44 ₁₃₋₁₄ (obfitować)	Obfituiąc NTW
fkumbus I 120 ₇ (skambėti)	tinniens 1 Kor 13,1 (tinnio)	brząkaicy I 120 ₇ (brząkać)	brzmiący NTW (brzmiąc)
fiwećimažiamibiķkies II 179 ₁₃ (svetimažemiķkis)	peregrina Sof 1,8 (peregrinus)	cudzoziemkie II 179 ₁₁₋₁₂ (cudzoziemski)	cudzoziemkie BW
(fmaku arba) fiibinu I 321 ₂₂ (slibinas)	draconum Ist 32,32 (draco)	fmokow I 321 ₂₂ (smok)	fmoków BW
(iž) foftos II 179 ₂₅ (sosta)	de solio Jon 3,6 (solium)	ż fołice II 179 ₂₄ (stolica)	ż fołice BW
fiáteri II 96 ₁₆₋₁₇ (stateris)	statere 2 Kar 7,1 (stater)	fiáter II 96 ₁₆ (stater)	fiáter BW
fiyprus II 20 ₂₉ (stiprus)	fortes 1 Jn 2,14 (fortis)	mocni II 20 ₂₉ (mocny)	mocni NTW
Storaftos II 166 (storasta)	praesidis Mt 27,27 (praeses)	fiárościni II 166 (starościni)	fiárościni BW
fubluźnio II 77 ₁₃ ; fubluźnio II 77 ₁₇ (subluźnyti)	blasphemaverunt Iz 5,24; 1,4 (blasphemo)	bluźnili II 77 ₁₀ ; 14 (bluźnić)	bluźnili BW
fubdawoti I 50 ₂₃ (subdawoti)	fundata Mt 7,25 (fundatus, fundo)	vgruntowany I 50 ₂₂₋₂₃ (ugruntować)	vgruntowány NTW
fuderu II 76 ₁₁ (sudera)	pacem Sir 28,15 (28,13) (pax)	pokoy II 76 ₉ (pokój)	pokój BW
(tureiou) fiuditis (ába tiefawotis) II 135 ₁ (sūdytis)	(contempsi subire) iudicium Job 31,13 (iudicium)	(zbraniał fię dąć) fiądzić II 134 ₂₆ (sądzić)	(zbraniał fię dąć) fiądzić BW
Sudikimes II 135 ₇₋₈ (sūdytis)	iudicemur Iz 43,26 (iudico)	Sądzmy fię II 135 ₅ (sądzić się)	sądzmy sie BW
fudraugaławo I 147 ₂₈₋₂₉ (sudraugalauti)	moechatus est Mt 5,28 (moechor, moechatus sum)	z cudzołožył I 147 ₃₀₋₃₁ (cudzołožyc)	z cudzołožył NTW

Lentelės tęsinys.

PS lietuviško teksto biblinės citatos žodis	Atitikmuo Vulgatoje (BSV)	PS lenkiško teksto biblinės citatos žodis	Atitikmuo J. Wujeko vertimuose (BW; NTW)
fukratus (ir pawilkinus) I 141 ₁₈ (sukratyti)	concutientis Ps 28,8 (29,8) (concutio)	zárzráláíacy I 141 ₁₇ (zatrząśc)	zárzráláíacy BW
fumier{á}wo (ába izmeftáwo) II 230 ₂₇₋₂₈ (sumieruoti)	mensus est Hab 3,6 (metior, mensus sum)	rozmierzył II 230 ₂₈₋₂₉ (rozmierzyć)	rozmierzył BW
futirpino (kayp wábkú) II 230 ₂₉ (sutirpinti)	dissolvit Hab 3,6 (dissolvo)	rozpuścił (iáko wołk) II 230 ₂₉₋₃₀ (rozpuścić)	rozwiązał BW (rozwiązać)
Suni II 206 ₃ (sūnas)	filio Ef 1,6 (filius)	Synie II 206 ₃ (syn)	Synie NTW
funiuko II 202 ₁₂ (suniukti)	fremuerunt Apd 4,25 (fremo)	zburzyli II 202 ₁₂₋₁₃ (zburzyć)	zburzyli NTW
furantitas (ir futrintas) II 220 ₁₅ (surantyti)	vulneratus Iz 53,5 (vulnerato)	zránion II 220 ₁₅ (zranic)	zranion BW
fuřimilėimu aba fuřimilėtui I 60 ₂₃₋₂₄ (susimylėjimas arba susimylėtojas, susimylėtasis)	propitiationem Rom 3,25 (propitatio)	vbláganiem I 60 ₂₅ (ublaganie)	vbláganim NTW
Sufmilėk II 169 ₁₇ (susimylėti)	miserere Sir 30,24 (misereor)	zmiłuy fię II 169 ₁₆ (zmiłować się)	Smiłuyfie BW
fúwertimo (aba fúgruzinimo) I 29 ₂₆₋₂₇ (suvertimas)	restitutionis Apd 3,21 (restitutio)	refituciey I 29 ₂₇ (restytucja)	nápráwienia NTW (naprawienie)
Suži[e]dawau (aba fukałbeiau) I 220 ₂₉₋₃₀ (sužieduoti)	despondi 2 Kor 11,2 (despondeo)	Poślubiłem I 220 ₂₇₋₂₈ (poślubić)	poślubił NTW
Sužieduofiu I 217 ₉ (sužieduoti)	sponsabo Oz 2,19 (2,21) (sponso)	Poślubię I 217 ₁₀ (poślubić)	poślubię BW
švečiameyles II 241 ₂₄ (svečiameilė)	hospitalitatem Hbr 13,2 (hospitalitas)	przyimowánia gosći II 241 ₂₆ (przyjmowanie gosći)	przyimowánia gosći NTW
fwetimaweydžiey I 48 ₁₈ (svetimaveidis)	hypocritae Mt 22,18 (hypocrita)	obłudnicy I 48 ₂₂ (obłudnik)	obłudnicy NTW
fwėčiamažiamiškies II 179 ₁₃ (svetimažemiškis)	peregrina Sof 1,8 (peregrinus)	cudzoziemkie II 179 ₁₁₋₁₂ (cudzoziemski)	cudzoziemkie BW
fwiečiimo I 97 ₁₅ (sviečijimas)	testimonio Apd 14,16 (14,17) (testimonium)	świádecťwa I 97 ₁₃ (świádecťwo)	świádecťwá NTW
vnt fwiečiimo adunt šwiečiimu I 138 ₉₋₁₀ (sviečijimas)	in testimonium ut testimonium Jn 1,7 (testimonium)	ná swiádecťwo / áby swiádecťwo I 138 ₁₀₋₁₁ (świádecťwo)	ná swiádecťwo: áby swiádecťzył o swiáćłosći NTW
fkreyfťy (/ aba plóćiu) I 223 ₁₄₋₁₅ (skreistė)	pallium Pr 24,65 (pallium)	plábczem I 223 ₁₅ (plaszcz)	plácz BW

regi PS II 248₁₃) vertimą palyginus su ankstesniais vertimais buvo nustatyta korektūros klaida. Atitinkamoje Evangelijos pagal Luką (Lk 24,37) eilutėje B. Vilentas, M. Daukša, *Ewangelie polskie y litewskie* vartoja žodį *susitrimti* (lot. *conterreo*, *conterriti*), plg. B. Viento *Evangelijose bei epistolose*:

A anis iffigandę ir sufitrimę / tikieioje Dwaffe regy VEE 61.

4.4.1. Tiriamame PS leksikos fragmente maždaug ketvirtadaliu atvejų lietuviškose biblišose citatose teikiami to paties lotyniško žodžio vertimo variantai, kuriems pavadinti lietuvių kalbotyroje yra įsigalėjęs dubleto (4) terminas. Biblijos ištraukų vertimuose į lenkų kalbą dubletai nevartojami (žr. lentelę), nes visur remiamasi J. Wujeko Biblijos arba Naujojo Testamento vertimu.

Vienas iš dubleto žodžių paprastai yra užfiksuotas bent viename K. Sirvydo žodynų: *stiprybė*, *paviskinti*, *sutrinti*, *sukalbėti* 1620 ir 1642 metų žodynuose; *smakas*, *tiesavotis*, *ploščius* 1620 metų žodyne, o *elefantas*, *išmestuoti*, *sugražinimas* 1642 metų žodyne (žr. lentelę).

Į K. Sirvydo žodynus neįtraukti abu PS dubleto polonizmai: *susimylėjimas* arba *susimylėtojas* / *susimylėtasis*. Atitinkamas lenkiškas žodis *Vbłaganie* į 1642 metų žodyną įtrauktas su nuoroda į žodį *Vkoienie*, kurio straipsnyje įrašytas ir lietuviškas žodis *numaldymas*:

SD 1642: *Vbłaganie* / v. *Vkoienie* 452.

SD 1642: *Vkoienie* / *vglafkanie*. Delinitio, placatio. *Numaldymas* 455.

Veiksmažodžiu su lyginamuoju posakiu (aiškinamuoju būdu) buvo išverstas citatos iš Habakuko knygos (Hab 3,4) žodis *dissolvit* (BSV): *sutirpino kaip vašką*:

ir fumier{á}wo ába izmeftáwo ziemi / pawizdeio ir futirpino kayp wáßku pahonus / ir futrinti ira kałnay vmžio PS II 230₂₇₋₃₁.

y rozmierzył ziemię / poyzrzał y rozpuścił národy iáko wosk / y skrußone sę gory wieku.

Toks atvejis tirtame PS leksikos fragmente pasitaikė tik vienas.

4.4.2. PS taip pat cituojami Bažnyčios tėvai ir žymūs teologai. Jų citatų žodžiai taip pat gali būti susieti su pirminiais ar tarpiniais vertimo šaltiniais. Tirtame fragmente cituoti Grigalius Didysis ir Pseudo-Bernardas Klervietis:

Grigalius I Didysis: *fugružimu* (= *sugražymas*; lot. *conversio*) PS II 74₂₃₋₂₄; *niešifuminkftin* [!] (= *susiminkštinti*; lot. *mollio*) PS II 74₂₄₋₂₅ (PL 75): Gregorius I Magnus. *Moralium libri, sive expositio in librum B. Job, XXXIV, 6.11*):

Szirdis siáno niepretelaus kaypo akmuo vžufikietino / net ne koku gaylftos vžu nufideimus fáwo fugružimu Diewop niešifuminkftin [!].

Serce nieprzyciaćelá ftárego / iáko kámien stwárdnieie: bo zádną náwrocenia pokutę nie będzie zmiękczone.

Pseudo-Bernardas Klervietis: *strunu* (= *struna*, *strūna*; lot. *chorda*) PS II 58₁₄ (PL 184): Pseudo-Bernardus Claraevallensis. *Vitis Mystica Seu Tractatus De Passione Domini*, 8):

kád prádes klaufit dušia io / łabay miełay skumbunciu septiniu strunu ios / tay ira / septiniu žodžiu.

gdy pocznie słuchác dušá iego / bárzo mile brzmiących siedmiu strun iego / to iešt / siedmiu słow iego.

(4) Greičiausiai *variantas* būtų tikslesnis terminas, ypač tais atvejais, kai ankstesniuose vertimuose vartojami skirtingi žodžiai, o K. Sirvydo ar kito autoriaus pateikiami abu žodžiai (žr. Mt 8,25), pvz., *prapūlame* VEE 29; *žuваме* DP 78; *prapuolame* (*žuваме*) JE 27, *prapuolame* PS I 262; arba kai vienas žodžių jau buvo pavartotas anksčiau, o antras įdedamas naujas; dar dėl terminų žr. [4, 28–29; 14, 237–238].

4.5. Vaizdingoji K. Sirvydo homilijų leksika, vartota biblinėse aliuzijose, bibliinių citatų komentaruose, jo žodynuose paprastai nebūna užfiksuota:

subadyti PS II 199₂₀; *Galwa erfškiećieys buwo fubadita* (plg. Mt 27,29).

sukrimsti PS II 231₅; *žmogaus / kuris oboli fukrimtis vmžinay pakłupo* (plg. Per 3).

sumegzti PS I 44₂₇; *dungalas iz pļauku ir ašutu daygunčiu fumegztas* (plg. Mt 3,4).

Lenkiškų ir lotyniškų žodžių reikšmėms perteikti K. Sirvydo žodynuose dažniausiai buvo parenkami stilistiškai neutralūs lietuviški žodžiai.

4.6. Originaliame PS homilijų lietuviškame tekste įvairios realijos dviem (kartais trimis) sinonimiškais žodžiais nusakomos rečiau nei intertekstuose. Bet, priešingai nei biblinėse citatose, visi lietuviško teksto žodžiai dažniausiai atkartojami ir lenkiškame vertime:

liet. *fuwertimu aba atpildimu* – lenk. *zwroceniu abo nagrodzeniu* PS I 380₁₉,

liet. *furakino aba fukrowe* – lenk. *zawarł abo zgromadził* PS I 176_{19–20},

liet. *izfekusios aba fudziuwufios* – lenk. *wywieđley abo zefchłey* PS I 343_{21–22},

liet. *kurfitoiey aba siunditoiey* – lenk. *pomocnicy / y ci / ktorzy podzegaią do złego* PS I 28₃₀,

Jungtuku ir sujungti sinonimai, sudėlioti ekspresijos stiprinimo principu, taip pat randami abiem kalbomis pateiktuose tekstuose:

liet. *subukinimo ir fukulimo* – lenk. *zbičia y zranienia* PS II 220₂₈,

liet. *suplėšimu ir sudraškimu* – lenk. *targanie / y pošarpanie* PS II 28_{20–21},

liet. *fufikula / fuira / fufidaužo* – lenk. *rozbičiai sie y rozfypuią* PS I 270_{3–4}.

Kaip ir anksčiau aptartų bibliinių citatų atveju, vienas iš kartu pateikiamų žodžių paprastai yra užfiksuotas K. Sirvydo žodynuose: *atpildymas*, *sukūlimas* ir *suirti* 1620 ir 1642 metų žodynuose; *sukrauti*, *kurstytojas* ir *susikulti* 1642 metų žodyne, o *išsekti (išsekęs)* 1620 metų žodyne.

Vietoj PS vartojamo žodžio į K. Sirvydo žodynus galėdavo būti įtrauktas kitas sutampančios ar labai artimos semantikos, bet nežymiai darybiškai modifikuotas žodis. Vienas iš PS vartotų *nomina agentis* žodžių *siundytojas*, neįtrauktų į žodynus, savo semantika atitinka 1620 metų žodyne įrašytą *pasiundytojas* (plg. lot. *instigator*). Priešdėlinės formos parinkimas sietinas su atitinkamu lenkų kalbos daiktavardžiu *podburzyćiel*. Į vėlesnįjį 1642 metų žodyną įtraukti *kurstytojas*, *maištinykas* turi kitas reikšmes ir kitus lenkiškus ir lotyniškus atitikmenis, plg.:

SD 1620: *podburzyćiel / instigator. pafunditoias* 126r II,5.

SD 1642: *Herst / Dux, Princeps, antefignanus, primas, caput, coryphaeus. Pirmas piktadaris / kurfituioias / mayštinikas* 82.

Kai į K. Sirvydo žodynus neįtraukti abu lietuviški žodžiai (žr. *suplėšymas*, *sudraskymas*) kitus jų vertimo variantus žodynuose gali padėti aptikti atitinkami lenkiško vertimo žodžiai, šiuo atveju *targanie*, *pošarpanie*:

SD 1642: *Targanie / Laniatus, Tufimas* 441.

SD 1642: *Pošarpány / podrapany / Lacer, Sudraškitas / fudriškis* 334.

Tikėtina, kad žodynų regimo metu susidūrus su sinonimija ir variantais buvo daryta atranka. Įtraukti žodį į žodyną buvo paprasčiau, nei jį pakeisti bažnytinių kanonų suvaržytuose homilijų ir jų bibliinių citatų tekstuose.

4.7. Iš tiriamo PS teksto leksikos fragmento matyti, kad į 1642 metų žodyną buvo ven-giama įtraukti žodžius, akivaizdžiai sutampančius su lenkų kalbos žodžiais. PS tekste vartojami dubletai *iždas* ir *skorbas* abu randami 1620 metų žodyne. Čia dar pridėtas ir trečiasis žodis *lobis*:

Wifi izday aba ſkorbay (lenk. *ſkárby*) *brungiaufi Diewo ira fukrauti ir pagulditi duſioy w. Ieżaus* PS I 172^{22–25}

SD 1620: *ſkárby / theſaurus. ſkarbas / izdas / łobis* 166r II,20.

SD: 1620: *podſkárbi / theſaurarius, tribunus ærarij. izdo / ſkarbo ažuweyżdetoia* 128r I,11.

Iżdas ir *skarbas* kartu taip pat vartojami Jono Bretkūno Biblijoje (BB) (žr. Pr 43,23), *Ewangelie polskie y litewskie* (1647). Polonizmas *skarbas* dažniau aptinkamas ankstesniuose prūsiškosios atšakos bažnytiniuose raštuose (B. Vilento, J. Bretkūno) ir priskirtinas senesniojo laikotarpio leksikos klodui, o *iżdas* būdingesnis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės religinei literatūrai (Jokūbo Morkūno (1600), Merkelio Petkevičiaus (1598) veikalams). Neretai abu žodžiai randami greta vienas kito ir funkcionuoja tarsi „suaugtinis“ kalbinis vienetas.

Į 1642 metų žodyną įrašytas tikėtai *iżdas*:

SD 1642: *Skarb / Theſaurus, gaza, Iżdas* 404.

Skolinių vengimo tendencija 1642 metų žodyne kontrastuoja su pastebėtu dažnesniu jų vartojimu PS II (lyginant su PS I). Jei PS II ir 1642 metų žodyną spaudai parengė Jonas Jaknavičius, pagrįstai kyla klausimas, kodėl žodyno leksika buvo atnaujinta, o PS II skolinių pagausėjo, taip pat kodėl čia fiksuojama ir kitų senesnio kalbos sluoksnio elementų. Viena iš priežasčių, nurodytų Zigmo Zinkevičiaus – tarme grindžiami nesirvydiški kalbiniai elementai [22, 257–258], bet neatmestina ir kita priežastis – užsilikęs senesnis kalbinių elementų sluoksnis iš ankstesnių homilijų tekstų, kuriais buvo pasinaudota rengiant PS II. Kaip jau minėta anksčiau, keisti ir atnaujinti kanoninio pobūdžio bažnytinius tekstus buvo gerokai sudėtingiau nei pasaulietinio turinio knyga – žodyną.

4.8. Veiksmazodžių ir daiktavardžių abstraktai PS ir K. Sirvydo žodynuose. K. Sirvydo žodynuose neužfiksuota 15 veiksmazodžių abstraktų su priesaga *-imas, -ymas: subukinimas, sudraskymas, sudraudimas, sugrąžymas, sumišimas, suplėšymas, susiėmimas, susimylėjimas, susivieninimas, sutirpimas, suvertimas, suvieninimas, svarstymas, sviečijimas*, tačiau į vieną iš žodynų, rečiau į abu, įtraukti jų darybos pamatu einantys veiksmazodžiai, išskyrus *susiimti, susimylėti*. Žodynuose nerasta ir *susitrynimimas, susivieninimas* darybos pamatu einančių sangrąžinių veiksmazodžių *susitrinti, susivieninti*, bet teikiami nesangrąžiniai *sutrinti, suvieninti*.

Iš tirtu PS fragmento į K. Sirvydo žodynus nepateko ir daiktavardžių abstraktai *senatvė, skaudybė, smarktybė, sopulingystė, subtelnybė, sūnystė*. Daiktavardžių abstraktų priesagų *-ystė, -ybė, -atvė* parinkimo įvairavimą K. Sirvydo žodynuose, PS ir kituose ankstesniuose bažnytiniuose raštuose geriausiai atskleidžia pavyzdžiai su *senatvė, senybė, senystė*:

(1) *Pati ſenatwe ába ſenibe* (lenk. *ſtárość*) *ſmertí átweda vnt žmogaus / kayp regíme tun-kiey* PS II 122^{23–25}

SD 1620: *ſtárość / ſenectus, ſenium, vetuſtas, antiquitas. ſeniſte / ſenibe* 174v I,15.

SD 1642: *ſtárość / Senectus, ſenium, aeuitas. ſeniſte* 421.

LKŽ: *Ir pagimdė Abrahamui sūnų senystėje* (parašėje *senatvėje*) jo BB1Moz21,2 (Pr 21,2).

VEE: *kurs butu miera pilnibes ſenibes Chriſtaus* 172 (Ef 4,13).

DP: *Todrínag idáni butumbite ižtraukti ižg iūfų pagriūwimo ſenátwes / turėkites bėdrós mėiles* 576₆.

Aptariamų veiksmazodžių ir daiktavardžių abstraktų patekimas ar nepatekimas į K. Sirvydo žodynus turėjo priklausyti nuo lenkiškų ir lotyniškų žodžių registro. Pastebėta, kad į 1642 metų žodyną nebuvo perkelta dalis daiktavardžių abstraktų su priesagomis *-ystė, -ybė*, jau buvusių 1620 metų žodyne, tačiau buvo įtraukta tas pačias priesagas turinčių daug naujų daiktavardžių.

IŠVADOS

K. Pakalkos, V. Urbučio ir kitų K. Sirvydo leksikografinio palikimo tyrėjų atskleisti *Promptarium* ir *Dictionarium* skirtumai (skirtingi lenkiškos ir lotyniškos dalies žodžių registro šaltiniai, pakitusi rengimo metodika, lietuviškos žodynų dalies apimtis ir kt.) rodo, kad K. Sirvydą privalo laikyti dviejų skirtingų žodynų autoriumi. *Dictionarium* yra žinomi keturi leidimai.

K. Sirvydo 1620 ir 1642 metų žodynuose užfiksuota per trečdalį L ir S raide prasidedančių PS žodžių. Ištyrus į 1642 metų žodyną įtrauktus 1620 metų žodyne neužfiksuotus PS žodžius ir iš 1620 metų žodyno į 1642 metų žodyną neperkeltus PS žodžius, reikšmingų skirtumų tarp PS I ir PS II nenustatyta. Tačiau į 1620 ir 1642 metų žodynus neįtraukta PS leksika ryškiai pasidalija tarp PS I ir PS II. Abiem homilijų santraukų knygoms bendri tik apie penktadalis žodžių. PS I ir PS II leksikos skirtumus ir senesnio kalbos sluoksnio elementus PS II rodo ir K. Sirvydo *Punktų sakymų* morfologiškai anotuotas lietuviškų žodžių indeksas (SPI).

Didelė dalis į žodynus nepatekusios PS leksikos išsiskiria ekspresyvumu ir neigiama konotacija (pastaroji būdingesnė PS II). Lenkiškų ir lotyniškų žodžių reikšmėms perteikti K. Sirvydo žodynuose dažniausiai buvo parenkami stilistiškai neutralūs lietuviški žodžiai.

Apie 40 proc. S raide prasidedančių K. Sirvydo žodynuose neužfiksuotų žodžių pavartoti PS intertekstuose (biblinėse citatose, parafrazėse, aliuzijose). Šiuos žodžius galima susieti su jų lotyniškais atitikmenimis Vulgatoje ir Jokūbo Wujeko Naujojo Testamento ir Biblijos vertimuose į lenkų kalbą ir šitaip papildyti K. Sirvydo leksikografinį palikimą PS leksika.

PS tekste vartojamų dubletų ir sinonimų vienas iš žodžių paprastai būna įtrauktas į K. Sirvydo žodynus. Žodynų regimo metu susidūrus su sinonimija ir variantais greičiausiai buvo daryta atranka. Įtraukti žodį į pasaulietinio turinio knygą – žodyną buvo paprasčiau, nei žodį pakeisti bažnytinių kanonų susaistytuose homilijų ir jų biblinių citatų tekstuose.

Gausėnis skolinių kiekis ir kiti senesnio kalbinio sluoksnio požymiai, užfiksuoti PS II tekste, galėtų būti priskirti ne tik nesirvydinams kalbos elementams, bet ir senesniems homilijų tekstams, kuriais galėjo būti pasinaudota rengiant PS II.

Gauta 2021 10 11
Priimta 2022 05 27

Biblijos knygų santrumpos

Apd	Apaštų darbai
Ef	Laiškas efeziečiams
Gg	Giesmių giesmės knyga
Hab	Habakuko knyga
Hbr	Laiškas hebrajams (žydams)
Įst	Pakartoto Įstatymo knyga
Iz	Izajio knyga
Jn	Evangelija pagal Joną
1 Jn	Jono pirmas laiškas
Job	Jobo knyga
Jon	Jonos knyga
1 Kar	Karalių pirma knyga
2 Kar	Karalių antra knyga
1 Kor	Pirmas laiškas korintiečiams
2 Kor	Antras laiškas korintiečiams

Lk	Evangelija pagal Luką
Mt	Evangelija pagal Matą
Oz	Ozėjo knyga
Pr	Pradžios knyga
Ps	Psalmynas
Rom	Laiškas romiečiams
Sir	Siracido knyga
Sof	Sofonijo knyga

Literatūra

- [1] BALAŠAITIS, A.; PAKALKA, K. Dar dėl K. Sirvydo defektinio žodyno leidimo datos. *Baltistica*, 1976, 12(2), p. 171–175. Prieiga per internetą: <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/1112> [žr. 2021 10 07].
- [2] CNAPIUS, G. *Thesaurus Polono-Latino-Graecus; seu Promptuarium linguae Latinae et Graecae, Polonorum usui accommodatum <...>*. Cracoviae: Typis Francisci Cesarij, 1621.
- [3] DINI, P. U.; SUBAČIUS, G. Konstantino Sirvydo *Dictionarium* neišlikusio antrojo leidimo (1631) pėdsakai Christiano Mentzelio indekse (1682): fitonimai. *Archivum Lithuanicum*, 1999, 1, p. 11–32. Prieiga per internetą: <http://lki.lt/wp-content/uploads/2017/05/Alt1vis.pdf> [žr. 2021 10 07].
- [4] HOCK, W. Untersuchungen zu Daukšas Postille – I. Doppelungen. *Archivum Lithuanicum*, 2012, 14, 9–98.
- [5] KUOLYS, D. Simono Daukanto pasakojimas – „pamatai dėl lietuviybės“. *Senoji lietuvių literatūra*, 2019, 48, p. 149–191. Prieiga per internetą: http://www.lti.lt/lt/senoji_lietuvos_literatura/ [žr. 2021 10 07].
- [6] LUKŠAITĖ, I. Pirmojo Konstantino Sirvydo žodyno pavadinimas. *Knygotyra*, 1994, 21, p. 126–132.
- [7] PAKALKA, K. Apie defektinį trikalbį K. Širvydo žodyną. *Lietuvos TSR MA darbai*, 1973, A ser. 4(45), p. 131–142.
- [8] PAKALKA, K. *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*. Par. K. Pakalka. Vilnius: Mokslas, 1979. 900 p.
- [9] PAKALKA, K. K. Širvydo žodyno istorijos metmenys. *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*. Par. K. Pakalka. Vilnius: Mokslas, 1979, p. 15–83.
- [10] PAKALKA, K. *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*. Par. K. Pakalka. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997. 572 p.
- [11] PAKALKA, K. Pastabos apie senąjį Konstantino Sirvydo trikalbį žodyną. *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*. Par. K. Pakalka. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, p. 6–25.
- [12] RUTKOVSKA, K. *Konstantino Sirvydo „Punktai sakymų“ – XVII amžiaus pirmosios pusės lietuvių ir lenkų kultūros paminklas = „Punkty kazań“ Konstantego Szyrwida – zabytek piśmiennictwa litewskiego i polskiego z pierwszej połowy XVII wieku*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2016. 232 p.
- [13] SCHILLER, Ch.; ZUBAITIENĖ, V. Die Wörterbücher von Konstantinas Sirvydas als Quelle für die handschriftliche preußisch-litauische Lexikographie. Probleme und Lösungsansätze. *Archivum Lithuanicum*, 2011, 13, p. 9–38. Prieiga per internetą: http://lki.lt/wp-content/uploads/2017/06/ALT_13_2011_63MB-ilovepdf-compressed.pdf [žr. 2021 10 07].
- [14] SMETONIENĖ, A. M. Petkevičiaus Katekizmo (1598) absoliutieji sinonimai kitų XVI–XVII a. lietuvių kalbos raštų fone. *Acta linguistica Lithuanica*, 2018, 79, p. 235–252.
- [15] STUNDŽIA, B. Pirmajam spausdintam lietuvių kalbos žodynui – 400 metų. *Pasaulio lietuvis*, 2020, 11. Prieiga per internetą: <https://pasauliolietuvis.lt/pirmajam-spausdintam-lietuviu-kalbos-zodynui-400-metu/> [žr. 2021 10 06].

- [16] SUBAČIUS, G. K. Sirvydo „Dictionarium trium linguarum“ ir S. Daukanto didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas. *Mūsų kalba*, 1987, 2(132), p. 11–15.
- [17] SUBAČIUS, G. Lietuviški raštai – S. Daukanto didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodynas šaltinis. *Lituanistica*, 1990, 3, p. 83–94.
- [18] ŠINKŪNAS, M. Lietuvių ortografijos skirtumai katalikų ir evangelikų reformatų raštuose (XVI–XVII a.): priebalsio /j/ ir diftongų /ai/, /ei/ rašyba. *Baltistica*, 2015, 50(2), p. 197–244. Prieiga per internetą: <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/2241> [žr. 2021 10 07].
- [19] ŠEPETYTĖ, R. Konstantino Sirvydo raštų įtaka Antano Baranausko Šventojo Rašto vertimui. *Leksikografija ir leksikologija*. T. 3: *Konstantino Sirvydo darbai ir jo epocha*. Sud. Z. Šimėnaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013, p. 144–156.
- [20] URBUTIS, V. Pirmasis lietuvių kalbos žodynas ir keletas jo retų žodžių. *Baltistica*, 1967, 3(2), p. 209–217. Prieiga per internetą: <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/1641> [žr. 2021 10 07].
- [21] URBUTIS, V. Recenzija: Senasis Konstantino Sirvydo žodynas. Parengė, įvadinį straipsnį parašė ir žodžių rodyklę sudarė K. Pakalka. *Archivum Lithuanicum*, 1999, 1, p. 143–154. Prieiga per internetą: <http://lki.lt/wp-content/uploads/2017/05/Alt1vis.pdf> [žr. 2021 10 07].
- [22] VASILIAUSKIENĖ, V. *Konstantino Sirvydo „Punktų sakymų“ struktūra, turinys ir šaltiniai = „Punktų kazaň“ Konstantego Szyrwida. Struktura, treść, Źródła*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2016. 268 p.
- [23] VASILIAUSKIENĖ, V.; Rutkovska K. Konstantinas Sirvydas: a Preacher and a Translator of the Bible. *Word of God, words of men. Translations, inspirations, transmissions of the Bible in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Renaissance*. Ed. Joanna Pietrzak-Thébault. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2019, p. 317–345.
- [24] VOLCKMARUS, N. *Dictionarium Quatuor Linguarum*, Latinè, Germanicè and Polonicè, per Nicolaum Volckmarum <...>. Typis Martini Rhodi. 1613.
- [25] ZINKEVIČIUS, Z. *Lietuvių kalbos istorija*. T. 3: *Senujų raštų kalba*. Vilnius: Mokslas, 1988. 297 p.
- [26] ZUBAITIENĖ, V. Kristijono Milkaus žodynas ir Konstantino Sirvydo Dictionarium trium linguarum. *Leksikografija ir leksikologija*. T. 3: *Konstantino Sirvydo darbai ir jo epocha*. Sud. Z. Šimėnaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013, p. 49–74.

Šaltiniai

- BB – Biblia tatoi est Wissas Schwentas Raschtas, Lietúwischkai pergúldytas per Iaana Bretkúna <...> Karaliacziúie <...>, 1590.
- Biblija 1999 – *Biblija arba Šventasis raštas*. Ekumeninis leidimas, versta iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų, ST iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų vertė A. Rupšys, NT iš graikų kalbos vertė Č. Kavaliauskas. Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija. Prieiga per internetą: www.biblija.lt [žr. 2021 10 06].
- BSV – *Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem*. Adiuvantibus B. Fisher, I. Gribomont, H. F. D. Sparks, W. Thiele recensuit et brevi apparatu critico instruxit Robert Weber editionem quintam emendatam retractatam praeparavit Roger Gryson. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2007. Prieiga per internetą: <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/biblia-sacra-vulgata/read-the-bible-text/> [žr. 2021 10 06].
- BW – Biblia to iest Księgi Starogo y Nowego Testamentv, wedłvg łacinskiego przekłádu stárego, w kośćciele powfzechnym przyiętego, na Polłki ięzyk znowu z pilnościá przelo žo nē <...>, przez D. Iakvba Wvyka Wągrowca <...>, w Krakowie w Drukárni Łázárzowéy, Roku Pánfkięgo, M.D.XC IX (1599). Prieiga per internetą: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/5389/edition/9662/content>. [žr. 2021 10 06].
- DP – Mikalojus Daukša, Postilė, 1599; VUB: Lr 1618; internetinis leidinys, perrašą parengė V. Adamonytė, O. Aleknavičienė, M. Lučinskienė, J. Pajėdienė, M. Šinkūnas, E. Žilinskaitė (2006). Prieiga per internetą: <http://www.lki.lt/seniejirastai> [žr. 2021 10 06].

- JE – Jonas Jaknavičius, *Ewangelie Polskie y Litewskie*, Vilnius, 1647; KTUB: C 72772; internetinis leidinys, perrašą parengė M. Lučinskienė (1998); skaitmeninis lenkiškos dalies tekstas, parengė M. Lučinskienė (1998). Prieiga per internetą: <http://www.lki.lt/seniejirastai> [žr. 2021 10 06].
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas. Redaktorių kolegija: G. Naktinienė (vyr. redaktorė), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė. Programuotojai: E. Ožeraitis, V. Zinkevičius. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2017). Prieiga per internetą: www.lkz.lt [žr. 2021 10 06].
- NTW – Nowy Testament Páná nászego Iesvsa Christvsa. Z nowu z Łácińskiego y z Graeckiego ná Polfkie wiernie á szczyrze przełożony <...> Przez D. Iakvba Wvyka. <...> W Krakówie / w Drukárni Andrzejá Piórkowczyká / M.D.XCIII (1593). Prieiga per internetą: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/29616/edition/46959/content> [žr. 2021 10 06].
- PL – *Patrologiae cursus completus*, Series Latina 1–217, accurate Jacques-Paul Migne, Paris, 1841–1855. Prieiga per internetą: <http://patristica.net/latina/> [žr. 2021 10 06].
- PS I – *Konstantinas Sirvydas. Punktai sakymų nuo Advento iki Gavėnios = Punkty kazań od Adventu do Postu*: kritinis leidimas; parengė V. Vasiliauskienė ir K. Rutkovska. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015.
- PS II – *Konstantinas Sirvydas. Punktai sakymų Gavėniai = Punkty kazań na Wieki Post*: kritinis leidimas; parengė V. Vasiliauskienė ir K. Rutkovska. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015.
- SD 1620 – Konstantinas Sirvydas, [Dictionarium trium linguarum], *Rusijos valstybinis senųjų aktų archyvas*: 2691, internetinis leidinys, tekstą rengė M. Lučinskienė; konkordancijas rengė M. Lučinskienė, V. Zinkevičius, 2008. Prieiga per internetą: <http://www.lki.lt/seniejirastai> [žr. 2021 10 06].
- SD 1642 – *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*. Par. K. Pakalka. Vilnius: Mokslas.
- SPI – Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų (1629–1644)*. Morfologiškai anotuotas lietuviškų žodžių indeksas. Internetinis leidinys, parengė V. Vasiliauskienė, programavo V. Zinkevičius. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021. Prieiga per internetą: <http://seniejirastai.lki.lt>.
- VEE – Baltramiejus Vilentas, *Evangelijos bei Epistolos, Karaliaučius, 1579; VUB: Lr 1387, GstA PK: XX StUB Königsb. Nr. 54*; skaitmeninis tekstas, parengė O. Aleknavičienė (1997, 2016). Prieiga per internetą: <http://www.lki.lt/seniejirastai> [žr. 2021 10 06].

VIRGINIJA VASILIAUSKIENĖ

Links between Konstantinas Sirvydas's Dictionaries and His Lexis in *Punktai sakymų*

Summary

This article aims to show the extent and the type of lexis of *Punktai sakymų* (two books of sermons published in 1629 and 1644) included in Sirvydas's dictionaries of 1620 and 1642. The research was carried out using dictionary indexes prepared by Kazys Pakalka, dictionary transcriptions, concordances, and a morphologically annotated index of *Punktai sakymų*. The study sample consisted of words beginning with the letters *L* and *S* in the dictionaries and in the collection of sermons. According to the modern criteria of novelty of lexicographical works, Sirvydas can be considered the author of two different dictionaries. Sirvydas's dictionaries contain about one-third of the lexis of *Punktai sakymų*. By linking the words in the quotations in *Punktai sakymų* to translation sources, Sirvydas's trilingual dictionaries can be supplemented with the lexis of the said collection of sermons. The second book of *Punktai sakymų* (1644) differs from the first one, which was published in 1629: it has an older layer of linguistic elements and more frequent use of loanwords.

Keywords: Bible, critical edition, dictionary, intertext, lexis, Sirvydas, source of translation, Vulgate